

Nganasanit arktisessa periferiassa

Artikkeli käsittelee arktista samojedikansaa nimeltään nganasanit, heidän kielellisiä ja etnisiä yhteyksiään sekä Jäämereen työntyvän Taimyrin niemimaan esihistoriallisia kulttuureita. Nganasanien historia alkaa 1600-luvulta, jolloin he siirtyivät aikakirjoihin Venäjän keisarikunnan veronmaksajina. Tässä artikkelissa keskityn kuvaamaan Taimyrin kansojen elämää. Käsittelen erityisesti 1917 lokakuun vallankumouksen tuomia muutoksia sekä nganasanien kohtaloita osana Neuvostoliittoa ja sittemmin Venäjän federaatiota. Lopussa kuvaan elämää Novajan kylässä, joka on itäisten nganasanien syrjäinen kylä. Käyttämällä keskus-periferia-mallia ja kielen käyttöaluemallia selvitän tässä tutkimuksessa pienen arktisen kansan mahdollisuuksia säilyttää kulttuurinsa, kielensä ja elinkeinonsa ja selviytyä autoritaarisen valtion sisällä.

Larisa Leisiö

Olen kenttälingvisti ja tutkin nganasanin kieltä. Ensimmäisen kenttätömatkani Taimyrin niemelle tein vuonna 1988 ja viimeisin matkani oli vuoden 2016 kesäkuussa. Käytän monenlaisia työskentelymetodeja ja vuorottelen niitä. Muun muassa kyselen sanojen erillisiä taivutusmuotoja, testaan lauseiden kieliopillisuutta, kuuntelen kertomuksia ja seuraan keskusteluja sekä litteroin ääninauhoituksiani kielenoppaiden avulla. Työn lomassa juttelen monenlaisten ihmisten kanssa ja seuraan paikallista elämänmenoa. Mahdollisuuksien mukaan myös luen alueen lehtiä ja katson paikallisten TV-kanavien uutisia.

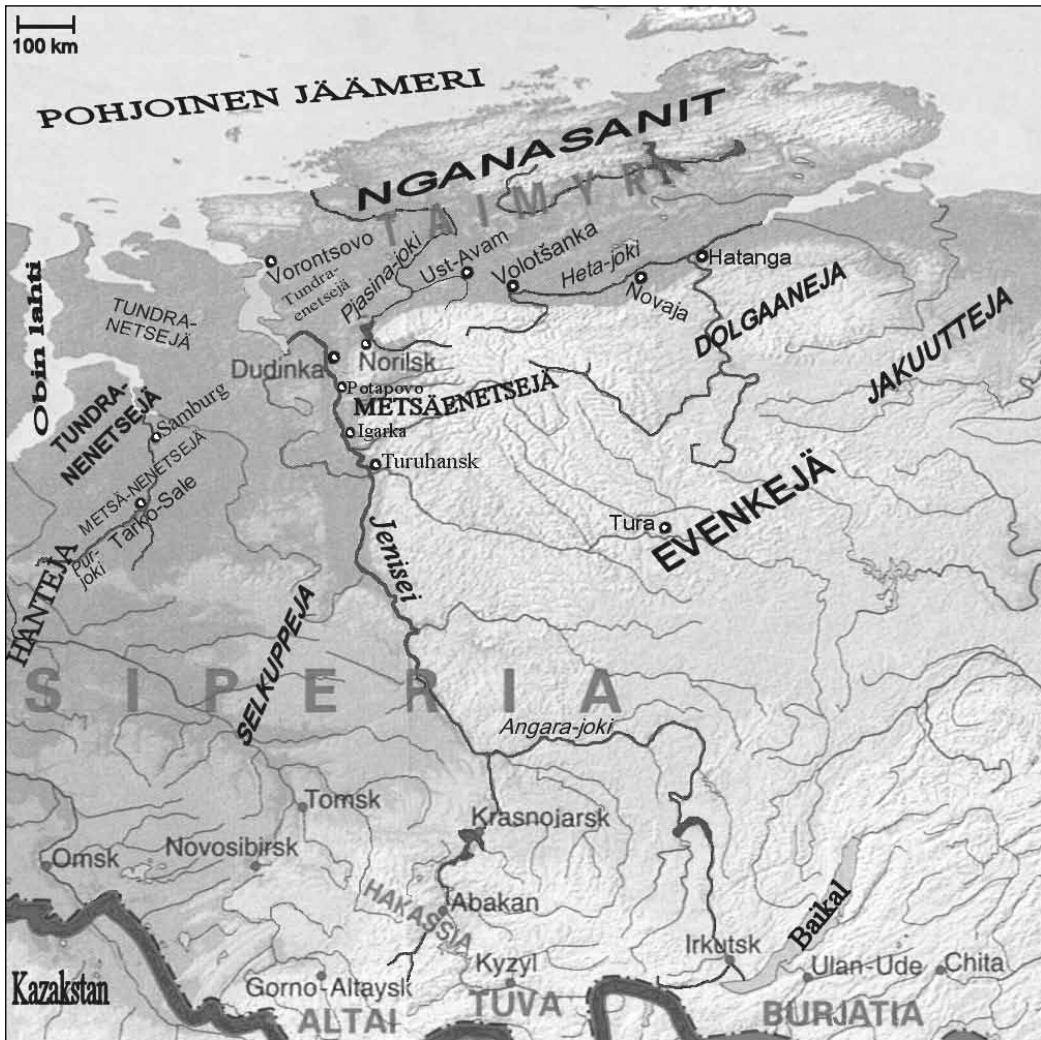
Vaikka alun perin tarkoitukseni oli tutkia vain kielen rakenteita, kenttälingvististä tulee väistämättä työnsä myötä kieliantropologi, etnografi, perinteen tallentaja ja tutkija, etnolingvisti ja

Uralilaiseen kieliperheeseen kuuluva kansa nimeltä nganasanit asuu Taimyrin niemimaalla Keski-Siperian pohjolassa (ks. kartta 1). Nganasanit ovat suomalaisten äärikoillisia kielisukulaisia.¹

ekolinguisti. Vuosien varrella olenkin kerännyt aineistokseni perinnetekstejä, elämäkertoja ja muun tyyppisiä kertomuksia, sanontoja ja nimityksiä, joista rakentuu nganasanien ja lähikansojen maailma. Näihin aineistoihin tukeutuen pyrin tässä artikkelissa moniulotteisesti esittelemään nganasanien historian vaiheita ja nykyelämää. Tutkimusmetodini ovat osallistuva havainnointi ja yksityisiin kertomuksiin pohjautuva lähihistorian ja etnisyyden rakentaminen. Kaukaiseen historiaan ja eri metodimalleihin olen perehtynyt painettujen lähteiden avulla.

Keskus vs. periferia arktisessa kontekstissa

Linguistiikan piiriin keskus-periferia -vastakaispari lainattiin sosiologian ja poliittisen maantieteen aloilta. Tähän keskusteluun vaikutti erityisesti Immanuel Wallersteinin maailmanjärjestelmiä (*world systems*) käsittelevä teoria. Teorian mukaan keskuksen nousu tapahtuu käyttämällä hyväksi periferiaa, joka vuorostaan taantuu taloudellisesti. Näiden termien käyttö on kuitenkin saanut kritiikkiä siitä, että korvaa-

Kartta 1. Taimyrin väestöt. Yhtäällä kartassa näkyvät neuvostoaajan kaupungit Dudinka ja Norilsk sekä kolme kylää, joihin pohjoisesta etelään ennen vaeltaneet nganasanit siirrettiin 1960-luvulla sekä muiden Taimyrin alkuperäsikansojen tärkeät asuinpaikat.

malla sosiologiset käsitteet maantieteellisillä käsitteillä tutkija etsii tapahtumien ja ilmiöiden syitä tilasta ja sijainnista eikä tarkastele muita mahdollisia syitä (Agnew 1982). Venäjän suhteen keskus-periferia-pari tiivistyy usein asetelmaksi Moskova vastaan koko muu Venäjä (esim. Trubina 2014) tai urbaani ympäristö vastaan maaseutu. Mallia on tarkasteltu poliittisessa, talusmaantieteellisessä ja kulttuurisessa kontekstissa (Alenius & Fält 2014).

Toisaalta tämän tutkimusparadigman soveltaaminen on muutoksessa. Jos aiemmin tilannetta tarkasteltiin keskuksen näkökulmasta, nykyään tutkimus kohdistuu yhä useammin periferiaan. Lisäksi monella perifeerisellä alueella syntyperäinen väestö on alkanut vaatia osuuttaan oman alueensa luonnonvaroista. Hayter, Barnes ja Bratshaw (2003) muun muassa mainitsevat Sahan Tasavallan, joka on onnistunut pitämään hallussaan osan alueensa jalokiviteollisuudesta ja käyttämään saamiaan varoja sahojen eli jakuuttien etnisen identiteetin vahvistamiseen. Fitjar (2013) tutkii alueellisia diskursseja tapauksessa, jossa yhtäältä Norjan Finnmarkia ja toisaalta pohjoisinta Norjia edustavat paikalliset voimat ovat yhdistyneet vaatimuksessaan, että osa arktisen öljyteollisuuden tuloista investoidaan porausalueella.

Periferia-etnisyys -käsittely siirtyi myös antropologiaan ja keskus-periferia -jako metodologisena vastakohtana nousi esille, kun paikkaa alettiin käsitellä eksplisiittisesti suhteessa etniisiin ryhmiin (Appadurai 1986). Antropologiassa keskusta-periferia -jako liitettiin kehityspotentiaalilakiin (*Evolutionary Potential Law*), jonka mukaan kulttuurievoluutiossa uuden syntymisen mahdollisuus on periferiassa korkeampi kuin keskuksessa (Peacock 2001, 99). Periferian kehityspotentiaali on myös tärkeässä asemassa Juri Lotmanin (2005) kulttuurisemioottisessa mallissa.

Käsittelen nganasanien historiaa ja nykyä päivää pitäen mielessä heidän arktisuutensa. Hypoteesini on, että arktisen etnisen ryhmän elämässä tila on välttämätön tekijä ja näin ollen käsitepari keskus-periferia on relevantti

viitekehys. Pysin valottamaan yhteyttä *arktisen* ja *perifeerisen* välillä ja selvittämään, kuinka periferia vaikuttaa pieneen kansaan,

Sana *arktinen* johtuu kantaindoeurooppalaiselta perua olevasta kreikan sanasta *arktos*, joka tarkoittaa karhua. Muinaiskreikkalaiset viittasivat tällä nimityksellä pohjoisessa näkyvään Ison karhun tähtijoukkoon, koska se muistuttaa karhun siluettia. Nimi on siis metaforinen (Encyclopedia 2010, 363). Myöhemmin tapahtui nimen metonyminen siirtymä (Encyclopedia 2010, 215): *artikos* alkoi tarkoittaa yleensäkin kaukana pohjoisessa olevia seutuja ja väestöjä. Lämpötila, kasvillisuus tai sen puute, eläimistö, rannikko, sisämaa, urbaanikeskus, eristyneisyys – kaikki nämä seikat vaikuttavat valtavasti ihmisen elämään. Monen mielessä sana *arktinen* yhdistyy sanoihin *pohjoisnapa, kylmä, lumi, jää, ikirouta* ja *tundra*.² Näiden ilmiöiden keskellä asuminen asettaa ihmiselle ankarat vaatimukset.

Sana ”perifeerinen” tarkoittaa reunoilla ja jopa ulkoreunoilla sijaitsevaa (Suomisanakirja; Merriam-Webster). Venäjässä, kuten suomessakin, sana *periferia* tarkoittaa myös keskustasta kaukana olevaa, toisarvoista. Pohjoinen on venäjässä usein yhdistetty *periferia*-sanaan (Akademik.) *Arktinen* on ääripohjoinen. Arktisilla alueilla on harvaa asutusta, tavattoman pitkiä välimatkoja ja tietttömyyttä.

Alkuperäiskansa ja sen kieli

Kieli on erottamaton osa kulttuuria. Jos etniseltä ryhmältä katoaa kieli, se ei ole enää sama etninen ryhmä, vaan on väistämättä muuttunut toiseksi. Kielisosiologi Joshua Fishman (1972) tutki maahanmuuttajayhteisöjä ja päätteli, että kielen elinkelpoisuuden määrittelee se, kuinka laaja-alaisesti sitä käytetään. Fishmanin mukaan maahanmuuttajayhteisöissä epävirallinen ja virallinen kielenkäyttö eroavat selkeästi toisistaan. Esimerkiksi virastoissa ja lakiasioissa yhteiskunnan virallisen kielen hallinta on välttämätön. Fishman eritteli ainakin viisi tärkeää kielenkäyttöaluetta: perhe, tuttavapiiri, uskonto, työelämä, koulutus.

Venäjän pohjoisten alkuperäiskansojen näkökulmasta tilanne on vaikea, sillä niiden omia kieliä ei ensinkään käytetä merkittävimmillä käyttöalueilla. Seuduilla, joilla on kompakti asutus, vähälukuiset pohjoiset kansat ovatkin herkkiä muuttumaan etnisesti ja kielellisesti mm. työn mukana saapuvien uustulokkaiden paineissa.

Monet ulkopuoliset tekijät liittyvät toisiinsa ja muokkaavat puhujan sisäistä *motivaatiota* siirtyä puhumaan enemmistökieltä, jolla on lisäksi korkea status (Vahtin 2001). Jos äidinkiellellä ei pysty hoitamaan arkiasioita eikä toimimaan viranomaisten kanssa, tai jos sillä ei voi saada koulutusta eikä työtä, on luonnollista, että kielen arvo laskee eikä tällainen arvottomuus motivoi säilyttämään äidinkieltä.

Arvojen osalta ei voi jättää mainitsematta sosiaalista ja digitaalista mediaa eli blogeja, Twitteriä, Facebookia, Snapchatia, online-pelejä, keskustelupalstoja ja verkkolehtiä. Varsinkin nuoret viettävät suuren osan aikaansa netissä. Kielellä, joka kohdataan netissä ja jolla kommunikoidaan, pelataan ja chattaillaan digimaailmassa, on valtava merkitys. Palaan internet-aiheisiin tuonnempana.

Nganasanit ovat uralilaisten kansojen koillisin väestö ja Euraasian pohjoisimmat asukkaat (kartta 1). Vuoden 2010 väestölaskennan mukaan heitä on 862, joista arvioni mukaan satakunta puhuu äidinkieltään. Nganasanin kirjakieltä ei ole, ja nganasaniksi kirjoittaminen tapahtuu kyrillisten aakkosten avulla. Nganasani on pohjoinen samojedikieli, jollaisiksi luetaan myös nenetsi ja enetsi.

Nganasanien kaksi heimoa ovat läntiset avam-nganasanit ja itäiset vadei-nganasanit. Vastaavasti nganasanin kielessä on kaksi murretta, avam ja vadei, jotka ovat läheisiä. Avam puolestaan jakautui kahdeksi alamurteeksi, jotka ovat pjasina-avam ja taimyra-avam (Helmski 1998: 481). Tällä hetkellä näiden eroja on puhujien vähyysden vuoksi vaikeaa jäljittää. Vadei-nganasanit ovat saaneet kulttuurivaiikutteita dolgaaneilta ja evenkeilta, kun taas avam-nganasanit ovat olleet tiiviissä yhteydessä

tundraenetsien kanssa.

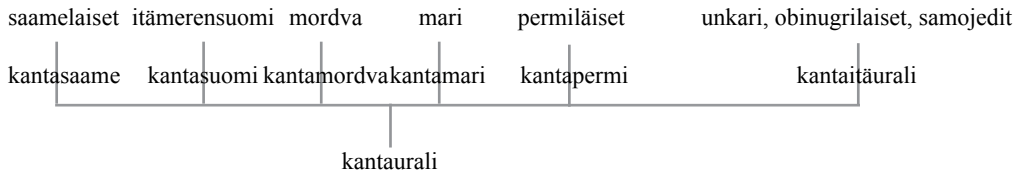
Kieliyhteudet ja varhaishistoria

”Nganasan” tarkoittaa suomeksi ihmistä. Sanan yksikkömuoto on *nganasa* ja monikko *nganasanəʔ*. Pisteetön kysymysmerkki monikon lopussa viittaa glottaalikusliiniin, joka on sama loppuhenkonen kuin esimerkiksi suomen kielen imperatiivimuotoisten sanojen lopussa: *tuleʔ* ja *istuʔ*. Nganasaneille läheiset nenetsit kutsuvat heitä sanalla *tawiʔ*, ja enetsit sanalla *tau*. Venäläiset kutsuivat nganasaneja *tavgeiksi* tai *tavgi-samojedeiksi*. Nganasanien oma nimitys on *naa*, joka on muodollisesti ”kaveria” tarkoittavan sanan *na* adjektiivimuoto.

Eteläsamojedeista on nykyään elossa vain selkupi. Muun muassa kamassi ja matori ovat hävinneet. Samojedikielien kuuluvat uralilaisten kielten perheeseen, jonka yksi edustaja on suomi. Uralilaisen kantakielen jakautumista voi selittää monin tavoin, ja selitykset vaihtelevat varsinkin sen suhteen, millaisia kantakieliä lasketaan kantaauralin ja nykykielten väliin. Perinteisessä sukupuussa vanhempi kantakieli jakautuu binaarisesti myöhempiin kantakieliin (ks. Korhonen 1981, 27). Kantaauralilaisista erkaantuivat ensin kantasamojedit, sitten kantaobinugrilaiset, joiden jälkeen kantapermiläiset (udmurttien ja komien esi-isät), ja sitten kantavolgalaiset (marilaisten ja mordvalaisten esi-isät). Lopulta kantasuomi (tulevat itämerensuomalaiset kielet) erkaantui kantasamesta. Viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana monen kantaauralin jälkeisen välikantakielen olemassaolosta on ollut erimielisyyksiä (Honti 1998; Salminen 2002; Kulonen 2002).

Samojedikielten kannalta on tärkeää, ettei suomalaisugrilaisista kantakieltä ilmeisesti ollut, vaikka kantasamojedi oli olemassa. Helmskin tutkimus (1982; ks. myös Häkkinen 2009) viittaa siihen, että ugrilaiset ja myöhemmin obinugrilaiset ja samojedit olivat eläneet pitkiä aikoja toistensa kanssa läheisessä kosketuksessa.

Murrejatkumoilla ja kielikontakteilla on ollut paljon suurempi merkitys kuin ennen osattiin

Kaavio 1. Samojedikielet uralilaisen kieliperheen osana.

olettaa. Arktiset kansat liikkuvat poro- ja koiravaljakoilla tuhansien kilometrien matkoja, koska jäisillä ja lumisilla laaksoilla ei ole samanlaisia esteitä kuin etelän metsissä, sulavesissä ja vuorilla. Arktisen liikkuvuuden tuloksia voi nähdä nenetsien, hantien ja komien nykyisessä asutuksessa. Nenetsit asuvat neljätuhatta kilometriä leveällä vyöhykkeellä Murmanskista (Kuolan niemimaalta) Taimyriin. Ižva-komit levittäytyivät Kuolan niemimaalta ja hantit Obin ylängöltä aina Jamalin niemimaalle asti.³ Tälläkin hetkellä monet Pohjois-Siperian asuinalueet ovat monikielisiä. Näitä ovat esimerkiksi tundranenetsien, ižva-komien ja pohjoishantien Aksarka, tundranenetsien, metsänenetsien ja hantien Samburg sekä hantien, mansien ja ižva-komien Berezovo.⁴ Salehardista etelään ja lounaaseen puhutaan taas hantia, pohjoisselkuppia ja metsänenetsiä – pareittain ja kaikkia kolmea. Uralilaisten kielten lisäksi kaikilla alueilla puhutaan enenevästi venäjää, joka on ainoa koulutuksen, kirjallisen sivistyksen ja hallinnon kieli.

Esihistoriallinen aika

Varhaisimmat ihmisjäljet löytyivät Taimyriin niemimaan keskiosista ja ne palautuvat noin seitsemän vuosituhannen päähän (Hlobystin 1973). Silloinen väestö oli tullut kaakosta, todennäköisesti Lena-joelta. Neoliittisena aikana (3000–1000-luvulla eaa.) Taimyriin väestö piti edelleen yhteyksiä Lena-joen suuntaan säilyttäen kulttuurin jatkumon. Taimyriin ilmestyi 2000-luvulla eaa. kulttuurisia vaikutteita Jenisein keskijuoksun metsäalueilta, millä oli suuri vaikutus alkuperäisväestöön (Tšernetsov 1971, 111–112). 1000-luvulla eaa. niemimaalle saapui

Jakutiasta varhaista pronssikulttuuria edustava väestö, joka yhdistetään kantajukagiireihin (Hlobystin 1975b).

Ajanlaskumme ensimmäisellä vuosituhannella Taimyriin kulttuuri oli monien aineiden yhteensulautuma ja siinä oli sekä itä- että länsisiperialaisia piirteitä. Taimyriin väestö oli todennäköisesti sirkumpolaarisen alueen ensimmäinen kansa, joka hallitsi metallikäsitteilyn (Hlobystin 1975a). Lopulta arkeologit löysivät Taimyriin länsiosasta *Vožpaiskaja*-kulttuurin (Tšernetsov 1971, 47), jonka nimellä *Djuna* III tunnetun asutuksen he ovat kytkeneet 800-luvun samojedihin (Hlobystin 1981).⁵ Taimyriin väestön pääelinkeino oli peuranmetsästys, linnustus ja kalastus. Yhteisöt koostuivat korkeintaan kolmesta asumusyksiköstä, mikä viittaa siihen, että itsenäinen talousyksikkö oli kooltaan 12–18 ihmistä (Gening 1970, 14; Hlobystin 1972). Tämä kuvastaa arktisten kansojen väestömääriä laajemminkin: luonto ei kyennyt takaamaan elantoa kuin pienille väestöryppäille kerrallaan.

Oliko Taimyriin eläneiden varhaisten väestöjen joukossa esinganasaneja? Edellä mainitut itäiset kantaaurililaiset elivät noin viisituhatta vuotta sitten Länsi-Siperian taigan havumetsäalueella Obin ja Jenisein keskijuoksujen leveyksillä. Metsästäjä-keräilijän elämä edellytti paikanvaihtoa muutaman vuoden välein ja näin alueen asukkaiden elinpiiri oli paljon nykyistä laajempi. Varhaisten kansojen vaellusalueet ulottuivat idässä aina Altai-vuorille asti. Tämä ajatus perustuu Eugen Helimskin (1998, 9–11) oletukseen hänen analysoituaan samojedeille yhteisten kasvien ja eläinten nimityksiä. Hän hyödynsi muun muassa Peter Hajdún (1985) esittämiä paleolingvistisiä päätelmiä sekä etymologisia tietoja vertaillessaan neljän havupuun ni-

miä ja niiden levinneisyyttä. Esimerkiksi kuusi, mänty, lehtikuusi ja okakuusi (hopeakuusi) viihtyivät noihin aikoihin Länsi-Siperian keskiosassa ja niiden nimet johtuvat samasta kantasanasta kaikissa samojedikielissä. Toisaalta ugrilaisissa ja varsinkin obinugrilaisissa kielissä on tiettyjä samoja sanoja kuin samojedikielissä, mutta ne ovat sellaisia, joita ei löydy muista uralilaisista kielistä (Helimski 1998, 12; 1982, 53, 56).

2000-luvulta eaa. alkaen esisamojedit ja esiugrilaiset ja myöhemmin, ensimmäisen vuosituhannen loppupuolella eaa., esisamojedit ja esiobinugrilaiset muodostivat todennäköisesti itäuralilaisen murreryhmän Ob- ja Irtyš-jokien sadealueilta Altain vuoristolle asti.

Jenisei-joen nimi on kaikilla samojedeilla laina tunguusin kielestä. Se on kantasamojedeilla **Jentäsü*, mikä on laina kantatunguusin **Jendesi*-sanasta. Tämä tarkoittaa, että tunguusit olivat asettuneet asumaan Jenisein varsille ennen samojedeja ja että samojedit säilyttivät tämän nimityksen omaan aikaamme asti. Helimskin (2000, 22–23; 1998, 16–18) mukaan esisamojedeista oli ajanlaskumme alussa eriytynyt ryhmä, joka alkoi vaeltaa pohjoiseen Jenisei-jokea pitkin. Tästä juontuivat nykyiset nenetsit, enetsit ja nganasanit. Muuton synnä saattoi olla poronhoitajien tarve löytää uusia laitumia sekä sotilaallinen uhka, sillä tuohon aikaan ensimmäiset turkkilaiset joukot alkoivat lähestyä idästä Minusinskin laaksoa.

Historiallisen etnografin V. I. Vasiljevin (1976 ja 1980, 52) mukaan kantapohjoissamojedien tulo pohjoiseen ja muun muassa Taimyriille toteutui todennäköisesti muutamana aaltona, joista yksi tapahtui ensimmäisen vuosituhannen lopussa. Pohjoiset samojedikulttuurit ovat edelleenkin läheisiä kieliltään ja perinteiltään, mikä viittaa siihen, että kantapohjoissamojedit eriytyivät vähitellen murrejatkumon kautta. Mahdollisia asutuksia tältä ajalta on kuitenkin vaikea identifioida, sillä Taimyrialla keraaminen astiasto katoaa 1000–1500-luvuilla ja käyttöön tulivat metalliastiat eikä hautoja löydy kuin vasta 1600-luvulta (ks. Gratševa 1983, 7). Yhtäältä vanhimmatkin arktisen kansan jäljet säi-

lyvät hyvin kylmyyden vuoksi, mutta toisaalta kylmyys ja ikirouta ovat pakottaneet arktisen kansan elämään jättämättä pitkäkestoisia jälkiä luontoon.

Historiallinen aika

Nenetseihin liittynyt nimi *Samojad'* esiintyy Nestorin kronikassa vuoden 1096 yhteydessä: ”Jugran, jonka kieli on mykkä, naapurina on *samojad'* puolenyönmailla” (Hrono). Nimi *samojad'* tulee saamesta ja tarkoittaa ”saamen maata”. Sanan toinen osa *-jad'* on mukaelma saamen maa-sanana genetiivistä.⁶

Sanaa ”samojedi” ja sen johdoksia käytetään nykyään uralilaisten kansojen ko. kieliperheen nimenä. Venäjässä taas käytetään sanaa *samodijtsy*, ”samojedit” ja adjektiivia *samodijskij* merkityksessä samojedi-. Kansanetymologiassa *samojed* tarkoittaa venäjäksi ”itsen syöjä”. Estääkseen tällaista tulkintaa samojedikielten tutkija G. N. Prokofjev ehdotti nimen muutosta (1938). Tämän takia venäjäksi sanotaan *samodijskije jazyki* eli ”samojedikielet” ja *samodijskije narody* tai *samodijtsy* eli ”samojedikansat”.

Ensimmäinen maininta Pjasida-joen samojedeista löytyy verokirjoista vuodelta 1618. Pjasida-joen samojedit elivät lähellä tundraenetsijä.⁷ Myöhemmin vuoden 1625 verotuksessa mainittiin *kurakit*, *tidirisit* ja *tavgit*, jotka kaikki liitettiin Pjasidan samojedeihin (Dolgih 1952, 34, 45–57). Kurakit olivat alkujaan lähellä metsäenetsijä, kun taas tidirisit ja tavgit olivat tunguuseja, jotka olivat samojedilaistuneet vain vähän ennen venäläisten tuloa Taimyriille 1600-luvun alussa (Dolgih 1952, 47, 51, 57). Tavgien lukumäärä oli muita suurempi ja näin he antoivat nimen koko kansalle.

Pohjoisilla kansoilla suvuista koostui heimoja. Suvussa oli 40–100 yksilöä ja heimossa 400–1000 yksilöä. Lisäksi oli muutaman suvun eksogaamisia liittoja, jotka eivät sallineet jäsentensä avioitumista keskenään (Dolgih 1952, 12–13). Tällä pohjolan harvalukuiset kansat pyrkivät välttämään geeniperäisten sairauksien siirtymistä jälkeläisille. Nganasanien

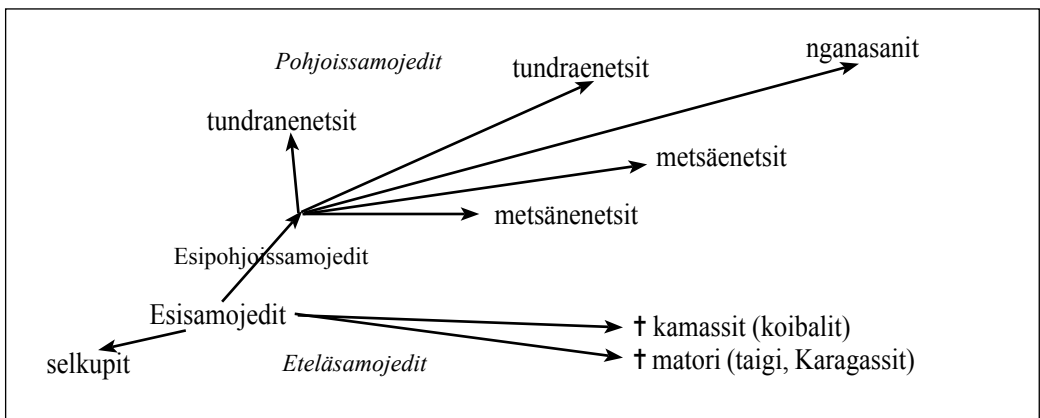
esivanhempien lukumäärä vaihteli 1600-luvulla 920 ja 500 välillä (Dolgin 1952, 40), mikä on hyvin pieni luku siihen nähden, että kyseessä on keskikokoinen kansa.

Nganasanien länsihaarasta polveutuivat avam-nganasanit ja itäisestä haarasta vadei-nganasanit. Vadei-nganasanien etniseen muokautumiseen osallistuivat myös tunguusiens *vanjadi*-niminen suku (Dolgin 1952, 25–34). Tunguusit mainitaan ensimmäisen kerran verokirjoissa vuonna 1768 niin, että vanhemmalla sukupolvella oli tunguusinimiä ja nuoremmalla nganasaninimiä. Vadei esiintyy sukuna ensimmäisen kerran vuonna 1771: ”(...) Vadein suvun kastamattomilta tunguuseilta [on otettu] kaksi soopelia” (Dolgin 1952, 23).

Tsaarin Venäjä pyrki tukeutumaan alkuperäiskansojen sosiaalisiin rakenteisiin, koska *jasak*-nimistä turkisveroa kerättiin heimojen päälliköiden kautta. Vallanpitäjät ja armeija kohtelivat paikallista väestöä usein epäinhimillisesti ja ryöstivät sen omaisuutta. Venäläiset käyttivät myös alkoholia alkuperäisväestön painostamiseen ja hyvittämiskeinona, ja siitä tuli pohjoisen alkuperäisväestön kohtalokas murhaaja. Toisaalta yhteiskunta kunnioitti alkuperäiskansojen oikeutta perinteiseen elämäntapaansa, minkä seurauksena venäläiset eivät saaneet asettua asumaan alkuperäisväestön maille ilman sen lupaa (Ahmetova 2013, 17–18).

Kommunismia rakentamassa

Lokakuun vallankumouksen jälkeen uudet tuulet alkoivat yllättävän nopeasti puhaltaa Taimyriin (Šinkarjov 1980, 135–227). Jos tsaarin valta tyytyi siihen, että verot maksettiin ja turkisten tuotanto jatkui, uusi valta vaati henkistä tottelevaisuutta ja pyrki perusrakenteiden muutoksiin. Pohjoisten äärialueiden kansallisuksien auttamiseksi perustettiin vuonna 1924 Pohjoinen komitea. Siihen kuului tunnettuja Pohjolan tutkijoita. Komitean päämääränä oli muun muassa estää Siperian äärialueiden vähälukuisten kansojen alistamista ja tukea niitä perustamalla kansojen elämäntyyliin sopivat laki- ja hallintokoneistot. Komitea ei saanut ääntään kuuluville ja sen sisällä syntyi pian eripuraa. Etnografi ja lingvisti Vladimir G. Bogoraz yritti saada vallanpitäjät ymmärtämään, että pohjoiset kansat ovat vähälukuisia ja näin ollen niiden demografinen ja etninen tasapaino herkkä muutoksille, minkä vuoksi ne tarvitsisivat oman elintilansa. Hän ehdotti perustettavaksi pohjoiseen etnisiä alueita, joilla vain siellä alun perin asuva kansa saisi elää ja harjoittaa elinkeinojaan (Vakhtin 1993, 20–23). Ehdotusta ei kuitenkaan hyväksytty ja uusia asukkaita tuli pohjoiseen. Edelleen vuonna 1932 hyväksyttiin laki, jonka mukaan uudisasukkaille kuului erikoisuuksia, kuten tavallista korkeammat palkat (Vakhtin

Kaavio 2. Samojedit.

1993, 39–40). Tämän seurauksena paikallinen väestö sai samasta työstä kolme kertaa pienemmän palkan kuin uudisasukas. Palkkapolitiikka tuki sitä, että arktisesta alueesta tuli periferia nimenomaan keskuksen tulkitsemana. Siellä oli niin hankala asua, että keskuksesta sinne lähteneet ansaitsivat kompensationsa.

Vanha nganasaninainen kertoi, että ”molemmat vaarini vietiin sen takia, että he olivat varakkaita. Niihin aikoihin minä synnyin. Porot otettiin pois. (...) Monet ihmiset vietiin. Heidän poroistaan tuli Šmidta-kolhoosin poroja”. Naisen kertomus kuvastaa sitä, kuinka 1920-luvun lopussa Venäjällä alkoi *raskulatsivanije*-prosessi. Tämä tarkoitti omaisuuden riistoa niiltä, jotka uuden vallan ideologian mukaan olivat liian rikkaita ottamatta kuitenkaan huomioon sitä, ettei arktisessa ankarassa ilmastossa tule toimeen pienellä poromäärällä. Kuten haastattelemani iäkäs enetsi-nganasanimies kertoo:

▼▼Tuli uusi laki, poroja otettiin pois. Ihmiset eivät halunneet totella, että poroista tulisi *sovetski* [omaisuus]. Sen takia kokoontuivat Sotatunturille. Emme halua *sovetskeiksi*, haluamme vain vaelttaa itseksemme ilman venäläisiä tundralla entiseen tapaan. (...) *Sovetskit* alkoivat ampua, poroja kaatui tuosta vaan. (...) Tämän jälkeen vaikka šamaani tai kuka vaan, paljon poroja omistava, kaikki tuomittiin. (...) Sen jälkeen sitä tunturia sanottiinkin Sotatunturiksi.

Paitsi nganasaneja, myös muita Taimyrin alkuperäiskansoja, kuten enetsejä ja dolgaaneja, kohdeltiin samalla tavalla. Poroja otettiin yksityisomistuksesta ja annettiin vasta perustettuihin kolhooseihin. Dolgaanit ja nganasanit yrittivät vastustaa painostusta ja nousivat rauhanomaiseen kapinaan 1932.

Kolme tutkimukseeni osallistunutta ihmistä muisteli tätä tapahtumaa kertomuksissaan.⁸ Heidän mukaansa tapahtumat etenivät seuraavasti. Nganasanit ja dolgaanit kokoontuvat korkean tunturin juurelle. He tulivat kelkkajoina mukanaan porot, perheet, lapset ja kodat. Tämä oli Kiinan valtaa vastustavien tiibetiläismunkkien

kaltainen rauhanomainen mielenosoitus uutta valtaa ja paikallisille jaettuun ihmeellisiin käsikyjä ja kieltoja vastaan ja vanhan elämäntavan puolesta.

Nganasaneilla ei ollut siihen aikaan tuliaseita. Venäläiset tulivat ja alkoivat ampua. He ampuivat ensin poroja siirtyen sitten ihmisiin, jotka alkoivat hätäisesti piiloutua porojensa taakse. Poro toinen toisensa jälkeen kaatui maahan. Tämän nähtyään kapinalliset alkoivat vähitellen hajaantua. Tämän jälkeen monet nganasanit katosivat – heitä vangittiin ja vietiin vankileireille, joissa heillä ei ollut mahdollisuutta selviytyä. ”Miten he olisivat selviytyneet? – eivät osanneet kieltä; venäläisissä kodeissa eivät olleet koskaan asuneet, – tietenkin menehtyivät,” kertoi muuan vanha nganasani.

Kuten monilla arktisilla alueilla, Taimyrilla, on ollut malmi- ja öljyvarantoja. Paikallisväestö oli käyttänyt malmia omiin tarpeisiinsa esihistoriallisilta ajoilta alkaen. Neuvostoliitossa malmin hyödyntämistä päätettiin laajentaa. Vankileiriasioiden keskusviraston eli GULAGin vangit pistettiin vuonna 1935 rakentamaan Norilskin malmitehdasta. Tämä rakennustyömaa katkaisi enetsien ja nganasanien vaellusreitit, jotka olivat kulkeneet Byrranga-vuorilla. Toinen maailmansota keskeytti rakennustyöt, mutta niihin palattiin sodan jälkeen.

Sodan jälkeen sisäpolitiikan tärkein suuntaus oli venäläistäminen. Myös kolhooseja yhdistettiin ja suurennettiin. Poronhoitajia ja metsästäjiä estettiin vaeltamasta poliittisista syistä myös tietoisesti, minkä seurauksena porot eivät saaneet tarpeeksi uusia laitumia eivätkä elintilaa. Sairaudet levisivät nopeasti paikallaan pysyvissä laumoissa ja nganasanien porot kuolivatkin vähitellen kulkutauteihin. Toinen syy tuhatvuotisen porokannan sukupuuttoon olivat 1950-luvulla Novaja Zemljan saarilla aloitetut ydinasekokeet. Tuuli kuljetti radioaktiivisia hiukkasia Taimyrille ja ne laskeutuivat porojen ravintonaan käyttämille jäkäläkoille.

Malmitehtaat eivät ole vahingoittaneet pelkästään Norilskin kaupunkia vaan koko sitä ympäröivä luonto on saastunut. Tämä on ilmei-

sesti yksi syy siihen, että Taimyrin niemimaa on ulkomaalaisilta suljettu ja käynti siellä vaatii erikoisluvan. 1960-luvulla nganasanit siirrettiin pysyviin asutuksiin. Pienet asuinpaikat lakkautettiin, koska Neuvostoliitossa pyrittiin suurempiin väestökeskittymiin ja resurssien säästöön.

Taimyrin niemimaa ja alkuperäiskansat

Taimyrin niemimaa on pinta-alaltaan noin 800 000 neliökilometriä eli melkein kaksi ja puoli kertaa Suomea suurempi. Niemimaalla on kaksi kaupunkia, Norilsk ja Dudinka. Teitä ei ole, ainoastaan Norilskista Dudinkaan voi kulkea maantietä pitkin. Norilskin nikkeliyhtiön *Nornikelin* sisaryhtiö Norilsgaz, ”Norilskin kaasu”, on muutama vuosi sitten alkanut kehittää öljyn jalostusta Taimyrilla.

Taimyrin niemimaalla elää useita kansallisuuksia. Pelkästään Dudinkassa asuu venäläisten lisäksi ukrainalaisia, valkovenäläisiä, kazakkeja, azereita, armenialaisia, moldovalaisia, tadzikkeja ja kiinalaisia, jotka Stalin oli sinne karkottanut. Seka-avioliitot tulokkaiden ja paikallisen väestön välillä ovat tavallisia.

Venäjän Pohjola on aina ollut paikka, jonne lähdettiin ansaitsemaan rahaa. Palkat siellä ovat huomattavasti korkeammat kuin Venäjän federaatiossa keskimäärin. Pohjolan uudisasukkailla on myös muita etuja, sillä sekä miehet että naiset pääsevät eläkkeelle viisi vuotta normaalia aiemmin. Joka toinen vuosi taimyirilainen saa korvauksen matkalipuista ”mantereelle” ja takaisin. Sanalla ”manner” taimyirilaiset nimittävät Venäjän muita alueita, joihin tietömästä Pohjolasta pääsee vain lentäen. Näin keskuksesta arktiselle alueelle saapunut työläinen on kiinni keskuksessa ja korostaa usein väliaikaiseksi jäävän asuinpaikkansa periferisyyttä.

Taimyrin niemimaan alkuperäiskansoja ovat samojedien naapureina myös dolgaanit ja evenkit. Dolgaanit muokkautuivat omaksi etniseksi ryhmäkseen vasta 1800-luvun loppupuolella väestöstä, johon oli lukeutunut jakuutteja, evenkejä, tundrantakaisia venäläisiä (*zatundrennyje*

krestjane) sekä jonkin verran samojedeja. Heidän kielensä on turkkilainen ja lähellä jakuuttia (sahaa) (Androsova 1997, 235). Metsäenetsit, tundraenetsit ja nganasanit ovat aina asuneet yksinomaan Taimyrilla, mutta heidän nimiään ei ole koskaan mainittu alueen hallinnollisissa nimityksissä, ikään kuin näitä kansoja ei olisi olemassa. Taimyrille muodostui 1930-luvulla Dolgaanien ja nenetsien kansallinen piirikunta (*Dolgano-Nenetski natsionalnyi okrug*). Sittemmin nimi muutettiin asuun Taimyrin (dolgaanien ja nenetsien) autonominen piirikunta, jossa etnonyymit on esitetty sulkeissa. Neuvostoliitossa haluttiin lopettaa puhe kansallisuuksista ja pyrittiin kohti homogeenisesti yhtenäistä neuvostokansaa. Dudinka oli edelleenkin piirin hallinnollinen keskus. Vuonna 2007 Taimyrin piirikunta lakkasi olemasta federaation päätösvaltainen yksikkö ja se liitettiin Krasnojarskin aluepiiriin. Krasnojarsk on Taimyrilta noin kahdentuhannen kilometrin päässä etelään. Norilskin kaupunki ei hallinnollisesti ole osa Taimyria vaan sitäkin hallinnoidaan suoraan Krasnojarskista.

Entisen piirikunnan juridinen päätösvalta kutistui rajusti ja Taimyrille vähänkin tärkeistä asioista päätetään Krasnojarskissa. Alueen vallanpitäjillä ei kuitenkaan ole aitoja pyrkimyksiä eikä kiinnostusta kehittää kaukaisia alueita. Kenttätyömatkoillani olen havainnut myös, että paikallisessa mediassa uutisointi ei tavallisesti kata kuin Krasnojarskin ja sen lähialueet. Näin jopa säätiedostuksessa pohjoiset alueet kuitataan yhdellä lauseella: ”Aluepiirin pohjoisissa osissa lämpötila on miinus kahdesta kahteenkymmeneenviiteen asteeseen”.

Taimyrilla poronhoito on jonkin verran säilynyt elinkeinona Taimyrin keskiosien nenetsillä ja nenetsiläistyneillä tundraenetsillä sekä idempänä dolgaaneilla. Nganasanit ovat menettäneet tuhatvuotisen työnsä tuloksena jalostamansa porot ja asuvat nykyään Ust-Avamin, Volotšankan ja Novajan kylissä sekä Dudinkan kaupungissa ja Hatangassa (kartta 1).⁹ Ust-Avam ja Volotšanka ovat avam-nganasanien ja Novaja on vadei-nganasanien kotipaikka. Mo-

lemmat ryhmät ovat tietoisia vadei-nganasanien ja heidän murteensa erikoisasemasta.

Näistä kolmesta kylästä suurin on Volotšanka. Sen asukasluku on melkein kuusisataa, josta nganasaneja on noin puolet. Volotšankassa on oppikoulu, joka käsittää ala-asteen, yläasteen ja lukion. Aikaisemmin se oli sisäoppilaitos, johon lapsia otettiin vaeltavilta vanhemmilta. Vielä muutama vuosi sitten myös Ust-Avamissakin oli oppikoulu, mutta se paloi vuonna 2013 eikä uutta ole rakennettu. Niinpä kylässä on vain entisessä ruokalassa toimiva alakansakoulu.¹⁰

Novajan kylässäkin on vain alakansakoulu, jonka jälkeen lapset siirtyvät Hatangaan sisäoppilaitokseen. Hatanga on statukseltaan kylä, vaikka se toimii myös kuuden kylän hallinnollisena keskuksena. Hatangassa on lentokenttä, sairaala, kaksi hotellia ja kaksi koulua mutta ei yhtään ravintolaa. Hatangaa voisi sanoa Itä-Taimyirin keskuksiksi, kun taas Dudinka on Länsi-Taimyirin keskus. Hatangasta pääsee lentämällä Krasnojarskiin pari kertaa viikossa ja Norilskiin kerran viikossa. Noin kerran viikossa pääsee Hatangasta myös evenkien piiriin Turaan.¹¹ Yhteydet muualle maailmaan onnistuvat vain lentoteitse.

Hatangasta kyliin pääsee epäsäännöllisesti veneellä ja helikopterilla. Taimyirin itä- ja kaakkoispuolella kulkee raja Sahan (Jakutian) tasavallan kanssa. Varsinkin kylissä suurin osa väestöstä on dolgaaneja. Vaikka harvalukuisten pohjoisten alkuperäiskansojen kielet perinteisesti piiloutuvat syrjäisiin kolkkiin, dolgaanin tilanne on toinen: jopa Hatangassa kuulee usein dolgaanipuhetta ja sitä puhutaan myös lapsille. Hatangan piirin koillisimmissa kylissä dolgaanin murre lähenee sahaa.

Myös Novajassa kaikki nganasanit puhuvat dolgaania, mutta konserteissa kuulin nuorten nganasanien laulavan sahaksi.¹² Vadei-nganasanit ovat perinteisesti olleet myös dolgaanin taitoisia ja näin siis kolmikielisiä: oman äidinkielen lisäksi he hallitsivat dolgaania ja venäjää. On tärkeää panna merkille, että nämä kolme kieltä kuuluvat eri kieliperheisiin: uralilaiseen, turkkilaiseen ja indoeurooppalaiseen.

Novajan kylä Taimyirin idässä – vadei-nganasanien kotipaikka

¶ Aikaisemmin elettiin hyvin, kun oli poroja. Nyt on elämä kaikkein huonointa.

¶ Aikaisemmin kun asuimme tundralla, kukaan ei koskenut meihin eikä määrännyt meitä. Jos polttopuut loppuivat, menimme polttopuita hakemaan. Jos vesi loppui, menimme jäätä hakkaamaan. Nykyelämässä olemme kovasti kaikista riippuvaisia, päälliköistä, kaupoista, vaikka mistä. Nykyään koko ajan kerjätään. Kuka tahansa on meille kilpailija. Hänelle sanomme: ”Se on minun, annapas tänne”. Tundralla emme ruokaa pyytäneet, edes toinen toisiltamme. Kaikki sieltä löytyi.

Yllä olevat lainaukset ovat nganasanien kertomaa ja kuvaavat elämää Novajan kylässä nykypäivänä.¹³ Novaja on pieni, noin kolmesadan asukkaan kylä. Siellä on kaksi katua, alakansakoulu, lastentarha, kirjasto ja kerhotalo, hallintotalo sekä *medpunkt* eli sairaanhoitajan vastaanotto. Nämä mainitut kunnan palvelut työllistävät jonkin verran kylän väkeä. Suurin osa kylän asukkaista on työttömiä ja eläkeläisiä. Kylässä on kaksi kauppa ja vielä yksi epävirallinen ostospaikka, josta saa vähän parempaa tavaraa korkeammalla hinnalla silloin, kun myyjä on kotona. Aukioloaikoja ei näe missään, mutta ihmiset neuvovat kysyttäessä. Kaupat ovat auki vain arkipäivinä. Toinen säännöllisistä kaupoista on yksityinen ja aukeaa viideltä ilta-päivällä ollakseen auki kaksi tuntia. Toinen on periaatteessa auki klo 12–15, mutta käytännössä silloin, kun myyjälle sopii.

Kaupoissa hinnat ovat korkeat. Esimerkiksi vessapaperirulla (niitä myydään yksittäisinä) maksaa noin euron. Harvoin tarjolla olevat vihannekset ovat sitäkin hintavampia ja esimerkiksi Suomessa myytäviin verrattuina keskimäärin kalliimpia ja laadultaan kehoja. Tuoretta leipää ei myydä – jokainen tekee sitä itse tai sitten syödään korppuja – *galetoja*. Niitäkin saa kaupasta. Myynnissä on pääosin kuivamuonaa, kuten sokeria, ryynejä, riisiä, ma-

karonia, tattaria, maitojauhetta sekä makkaraa. Useimmat käyttävät eläkkeensä ja palkkansa nopeasti ja joutuvat ostamaan velaksi. Velka maksetaan palkkapäivänä ja pian alkaa uusi velka kertyä. Lisäksi asukkaat kuvaavat muita ongelmia: Posjolkassa [kylässä] kaikki ryyppäävät. Kun ovat saaneet rahaa [eläkettä, palkkaa], kaikki menee viinaan. (...) Aikaisemmin ei ollut sellaista. Ostettiin pullo viinaa, juotiin puolet ja puolet jätettiin seuraavalle päivälle, laulettiin lauluja, lähdettiin tundraan laulettaessa” (Nnganasaninainen Ust’-Avamista).

Novaja eroaa huomattavasti kaikista muista kylistä siinä, ettei sen kaupoissa saa myydä alkoholia. Tällainen päätös tehtiin 1990-luvulla ja se on pitänyt tähän saakka. Alkoholia voi kuitenkin ostaa, ja kaikki tietävät mistä. Alkoholia tuodaan jokiteitse Hatangasta, jossa voi käydä omalla moottoriveneellä ja talvella jäätä myöten omalla autolla. Moottoriveneitä kylässä on muutama, omia autoja on kaksi. Kyyti maksaa sen verran, että kuljettaja saa korvattua polttoainehinnan. Alkoholia tietenkin myös tilataan Hatangan-kävijöiltä. Kun matkalainen on palannut kotiin, ihmiset käyvät toinen toisensa jälkeen tämän luona kylässä ostamassa pullonsa. Juomiseen käy periaatteessa mikä tahansa viikonpäivä, koska suurin osa ihmisistä ei käy työssä, mutta yleensä joukkojuominkeja pidetään lauantaisin. Kaikesta huolimatta kolmesta nganasanikylästä Novajassa juodaan vähiten nimenomaan virallisen alkoholikiellon takia. Ust-Avamissa ja Volotšankassa eläkepäivänä kaikki rahat viedään kauppaan ja ostetaan niin paljon alkoholia kuin myyjä antaa. Joidenkin kyläläisten kanssa järkevä kanssakäyminen on mahdotonta palkkapäivän jälkeisen viikon ajan.

Novajan kylässä asuu noin 240 dolgaania ja noin 52 nganasania. Muita väestöryhmiä on vähän ja hekin muuttavat tavallisesti pois eläkkeelle jäätyään. Asukkaiden välillä vallitsee luottamus. Talojen ovia ei lukita ja kotoa lähtiessään ihmiset panevat ovelle pystyyn saappaan tai kepin, etteivät vieraat turhaan tulisi.

Kylän satakunta koiraa oleskelee vapaasti ulkona, mutta jokainen kuuluu johonkin talouteen

ja tietää, keneltä saa ruokaansa. Ne kuljeskelevat pitkin kylää tai makailevat odottaessaan, että joku heittäisi kadulle ruoanjätteitä. Koirilla on tietty hierarkia ja ne saattavat kahinoida reviiereistään.

Yhden talouden asuntona on pääsääntöisesti omakotitalon neljännes. Asunnossa on kylmä eteinen, josta tiivistetty ovi vie asuintiloihin, keittiöön ja siitä makuuhuoneeseen. Jotkut asunnot ovat hieman isompia, ja niissä keittiö-makuuhuone-jono jatkuu toisella pienempienellä makuuhuoneella. Kokonaista taloa asuu vain pari isoa perhettä. Viime vuosina monen talon viereen on kasvanut pieni, banjan virkaa toimittava mökki. Jos perheellä ei ole omaa saunaa, on mahdollista mennä kylään saunomistarkoituksessa, tosin joskus saunomisesta vieraiden luona joutuu maksamaan pientä vuokraa.

Asunnon sisä- ja ulkopuoli vaativat vuosittaista remonttia. Sitä tehdään kesällä. Unia valkaistaan, lattiat maalataan. Kuten kaikki pohjoiset alkuperäiskansat yleensä, nganasanit ovat erittäin tarkkoja, huolellisia ja käsitöitäisiä. Kodeissa on siistiä ja koreaa. Kauneus vaatii paljon ponnistelua, koska miltei kaikki tavara on tuotu suurella vaivalla ”mantereelta”.

Kylään saadaan sähköä meluisan dieselgeneraattorin avulla, mutta vesijohto puuttuu. Novajassa tilanne on kuitenkin suhteellisen hyvä, sillä vettä tuodaan tilauksesta Heta-joesta muutaman kerran viikossa. Veden laatu on juomakelpoista muulloin paitsi keväällä (kesäkuussa), jolloin joki avautuu ja paisuu kolmanneksen tavallista laajemmaksi peittäen hiekkarannan jätteineen. Tällöin vesi muuttuu sameaksi ja pysyy sellaisena kuukauden ajan. Kunnallisen infrastruktuurin puuttuessa myös talousjätteiden käsittely on alkeellista, vessana toimii eteisessä seisova metalliämpäri ja orgaaniset jätteet heitetään kadulle. Talonväki valitsee sopivan kohdan, jottei osuisi kävelyreitille eikä naapuriin. Kaikki muu roska paitsi metalli poltetaan. Kylän laitaa varjostaa polttamattoman roskan vuori.

Asumusten sisällä kaikki lämpö saadaan uunista, jota lämmitetään hiilillä. Hiiltä tuodaan kesällä laivalla. Talouksiin sitä jaetaan

standardimäärä, joka vaihtelee kymmenen ja kahdenkymmenen tonnin välillä. Hiili ostetaan tavallisesti velaksi ja maksetaan vähitellen. Kun kadulla on joka talon edessä valtava kasa hiiltä, alkaa mittava seurantatyö: hiiltä ravistellaan vähitellen suuren, lapion kokoisen pitkäkartaisen seulan läpi, jotta jäljelle jäisivät vain sopivankokoiset hiilet. Kesällä varsinkin aurinkoisena päivänä monet ihmiset tulevat ulos seuloimaan hiiltä, minkä takia kylän yläpuolelle muodostuu musta pilvi. Kaikki pöly ja murska jäävät kadulle ja vähitellen kävelijät tallovat sen sotkuiseksi kävelypinnaksi. Erään kerran juutuini itsekin keskelle Ust-Avamin kylää, kun en saanut jalkaa pois upottavasta turvonneesta hiilimäskistä. Huusin ”apua!” ”Mitä sinä noin huudat?” avuksi tullut mies sanoi ja irrotti minut suosta. Hän nappasi moskaan jääneen saappaani mukaansa ja kantoi minut selässään lähitaloon kuivumaan.

Perinteisistä elinkeinoista nganasanit harjoittavat vielä metsästystä ja kalastusta niin Novajassa kuin muissa kylissä. Peuraa metsästetään ympäri vuoden, mutta helpoiten niitä saa, kun peurat tulevat joen rannalle ja uivat joen yli kevät- ja syysmuuttojensa aikana. Vasoihin ja emoihin yritetään olla osumatta. Saalista jaetaan niillekin, jotka eivät syystä tai toisesta metsästä. Vanhoina aikoina nganasanit lävistivät peuran pitkällä keihäällä nimeltä *hoṅkaba* seistessään vedessä tai itse kovertamassaan haapiossa. *Hoṅkaba*-keihästä käytettiin vielä 1970-luvulla. Samalla vuosikymmenellä vanhoja miehiä haudattiin vielä laittamalla heidän mukaansa tuonpuoleiseen viimeiset *hoṅkaba*-keihäät. Nganasanivainaja oli tapana asettaa miltei maan pinnalle, mikä on käytännöllinen ratkaisu iki-roudan mailla. Vainajalle annetaan mukaan se, mitä tämä oli eläessään tarvinnut. Uskomusten mukaan Manalassa kaikki on päinvastoin kuin

Kuva 1. Ust-Avam kevättalvella. Larisa Leisiö.

elävien keskuudessa ja siksi hautatarpeet oli tapana särkeä, jotta ne olisivat manalassa jälleen ehjät. Esimerkiksi tumppuihin pitää puhkaista reikä, *honkaba* ja nuolet pitää särkeä ja jousen jänne saada poikki.

Vanhan ajan nganasanit käyttivät peuran kaikki osat vaatteisiin, työkaluihin, ruoanlaittoon, lasten leluihin, peittoihin ja kodan kanteen. Nykyään aidon nganasanivaatetuksen tekijöitä on jäljellä vain vähän eikä niitä juuri enää käytetäkään. Peurasta otetaan lähinnä vain liha ja sarvista nahkaiset osat. Loppu lojuu verisenä joen rannalla siihen asti, että metsästys ja siihen liittyvät kiireet hellittävät. Silloin osia kerätään ja viedään hieman kauemmas kylästä pois näkyvistä. Suurin osa lihasta menee kylän yhteiseen kylmäkellariin, joka on tehty joen rantajyrkänteeseen. Jokaisella taloudella on oma säilytystilansa kellarissa. Ovet avataan sovittuna aikana tai pyynnöstä niin, että kotona jääkaappiin ei tarvitse mahduttaa kuin lyhyen ajan tarve.

Paitsi tällaista sesonkijoukkometsästystä, perinteisiä elinkeinoja harjoitetaan miesvoimin ympäri vuoden. Useimmilla suvuilla kansallisuudesta riippumatta on tundrassa oma *totška*, omalaatuinen kesämökki, jossa ainakin tuntemani nganasanit järjestävät kaikki perinteisellä tavalla. Siihen kuuluu tavallisesti *balokka* eli jalaksilla seisova pienen kioskin kokoinen talviasutus, korkeat parvet, joilla säilytetään varustus, sekä maahan tai tunturin sisään rakennettu pienehkö kylmäkellari-ruokavarasto. Totškalle mennään ja siellä ollaan aina hyvinä metsästys- ja kalastusaikoina. Järjestyksen pitämisessä nganasanit ovat yleensäkin pedantteja. Jokaisella esineellä on oma tarkoituksensa ja paikkansa eikä mitään ylimääräistä omisteta. Tällainen taloudellinen pedanttisuus on välttämätön arktisilla alueilla ja piirre on peritty esi-isiltä. Esimerkiksi nganasanivaatteissa ei koskaan palele, raajat ja pää ovat lämmössä ja suojassa ja samalla toimintavalmiudessa. Kaikille tarpeellisille esineille kuten tuluksille, veitselle ja naisilla ompeluvälineille on vaatteissa paikkansa. Tarvittaessa ne saa nopeasti esille tuiskussa ja pakkasessakin.

Nykyään Taimyria hallinnoivien tahojen kirjoittamaton politiikka näyttää olevan, ettei kyliä kehitetä. Hallinto toivoo, että ennen pitkää kaikki siirtyvät asumaan kaupunkimaisiin asutuskeskuksiin. Novajan asukkaat siirtyisivät vähitellen Hatangaan. Jos näin käy, ainakin nganasanien mahdollisuudet lähteä kalaan ja metsälle hankaloituvat. Sen sijaan aina auki olevien kauppojen alkoholi on helposti saatavilla. Kansalliskielten ainoan suojapaikan tarjoavatkin perinteiset elinkeinot, eli poronhoito, metsästys ja kalastus. Huomasin, että nganasaneista miehet, jotka olivat varttuneet kylissä, osaavat useammin nganasania kuin saman ikäiset naiset. Syy on siinä, että miehet käyvät nuoresta asti isänsä ja vanhemman sukupolven miessukulaistensa kanssa metsällä ja kalassa, jolloin he puhuvat nganasania keskenään.

Identiteetti ja kieli

Tapaamani nganasaninainen kuvaa ihmisten asenteita hänen käyttämiään alkuperäiskieliä kohtaan: ”Miksi puhutte nganasania, dolgaania, nenetsiä? – Lopettakaa! – Sen vuoksi ehkä kieleemme loppuu kohta. Puhuimme salaa. Kullimme yhdessä, emme kadonneet”.

Nganasaneista omaa äidinkieltä osaavat pääsääntöisesti yli 50-vuotiaat. Heistä nuorimmat eivät ole aivan varmoja osaamisestaan, sillä he ovat ensimmäinen sukupolvi, joka kasvoi kokonaan sisäoppilaitoksissa samaan aikaan, kun nganasanien porot olivat kuolemassa sukupuuttoon. Sisäoppilaitoksiin kerättiin puoliväkisin kuusivuotiaat lapset ja ensimmäisen vuoden aikana heille opetettiin venäjä. Oman kielen käyttö kiellettiin sisäoppilaitoksissa: 1960-luvulla syntyneet nganasanipuolisot puhuvat toisilleen enää harvoin äidinkieltä. Näin heidän lapsensa edustavat äidinkieltä ääkinäisesti kadottanutta sukupolvea. Edellisen ja seuraavan sukupolvien välille on muodostunut kielellinen ja kulttuurinen kuilu: nuorempi sukupolvi siirtyi puhumaan valtakieltä ja luopui samalla perinteisistä elinkeinoistaan ja elintavoistaan.

Kuten kaikkialla Venäjän federaatiossa, koulua käydään venäjäksi myös nganasanien kotiseuduilla. Käytännössä nganasanit puhuvat nganasania vain vanhemman väen kohdatessa; nganasaniksi ei kirjoiteta eikä nganasaninkielistä mediaa ole. Nganasaniksi ei voi opiskella eikä asioida elämän millään alalla, paitsi joskus perinteisiä elinkeinoja harjoitettaessa. Parissa kyläkoulussa nganasania opiskellaan pari kertaa viikossa vieraan kielen tavoin. Mitä syytä nuorilla siis on opiskella kieltä, jolla ei voi tehdä mitään, ja vielä tilanteessa, jossa elämä ei muutoinkaan ole helppoa?

Ust-Avamilaisessa lastentarhassa oli yritetty järjestää kielipesää. Idea oli kaatunut kieltä osaavien opettajien puutteeseen ja siihen todellisuuteen, että tätä kieltä ei ylipäätään voi puhua missään. Parhaiten luonnolliset kielipesät – sellaiset, joissa vanhemmat ja isovanhemmat puhuvat lapsille äidinkieltään – toimivat siellä, missä on säilynyt ihmiset tundralla kaukana valtiollisesta koululaitoksesta pitävä poronhoito. Nganasaneilla tämä ei enää toimi, koska heillä ei ole poroja eikä poronhoitoa eikä sen vaatimaa nomadielämää.

Onko sitten minkäänlaista toivoa siitä, että pieni arktinen kansa selviää? Vastaus on ”ei” ja ”kyllä”. ”Ei” siksi, ettei nganasaneilla ole enää paluuta poronhoitoon. Heillä ei ole myöskään mahdollisuutta työllistää itseään metsästyksellä, eikä palauttaa äidinkielelleen sen entistä statussa. Toisaalta myös arktisten kansojen identiteetti muuttuu. Vaikka puhtaasti nganasanien etnisyyttä edustavien määrä on vähentynyt, uudessa sukupolvessa on sekoittunut monta kansallisuutta ja se tunnistaa myös nganasaniperintönsä.

Niinä kolmenakymmenenä vuotena, joina olen tehnyt kenttätöitäni nganasanien parissa, vain vähän on muuttunut ja esimerkiksi perusinfrastruktuuri puuttuu edelleen suurelta osin alkuperäisväestöjen asuinseuduilta. Samalla ihmisten välinen kommunikaatio on parantunut voimakkaasti uuden tietotekniikan ansiosta. Kylien monissa taloissa on nykyään internetyhteydet ja talojen seinillä lautasantenneja, joilla saadaan televisioon useita kanavia. Internet on-

kin ainoa keino saada nganasanit ja muut pienet arktiset kansat periferiasta keskukseen, koska internetissä ei ole samalla tavalla periferiaa ja ihmiset voivat olla kaiken keskellä ”virtuaalisesti”. Internetissä on mahdollista myös luoda yhteyksiä eri kielten potentiaalisten puhujien kesken ja toisaalta osoittaa sosiaalisen median kautta, että kieli on olemassa. Tästä osoituksena ovat esimerkiksi uhanalaisten kielten hyväksi toimivat ja uhanalaisilla kielillä ylläpidettävät sivustot. Näkyvyys internetissä nostaa kielen arvoa etnisen ryhmän jäsenien keskuudessa ja maailmassa.

Uusien yhteyksien takia pystyn nykyään myös itse kommunikoimaan kielenoppaitteni kanssa: vanhoille ihmisille soitan puhelimella, keski-ikäisille kirjoitan sähköpostia ja nuorten kanssa vaihdan pikaviestejä Facebookissa. Nämä ovat käteviä keinoja lähettää terveisiä, kuulla uutisia monen tuhannen kilometrin takaa tai varmistaa, että nganasani kääntyy oikein englanniksi. Hiljan sain Volotšankasta Facebook-viestin nuorelta naiselta, joka on puoleksi nganasani ja puoleksi venäläinen:

Usein äidit kasvattavat lapsia. Isät metsästävät ja välillä tulevat tundrasta käymään kotona. Jotkut isät osaavat nganasania paremmin, äidit eivät niin paljon. Joskus päinvastoin. Nuoret meillä eivät hirveästi osaa kieltä [nganasania]. Erillisiä sanoja ja sanontoja ehkä. Yritetään oppia vanhoilta. (...) Ulkona on ensilumi. Pakastaa. Kaikki menee kuten aina.

Periferia virtuaaliseksi keskukseksi?

Taimyr on hallinnollisen alueensa periferiaa ja kaukana hallinnollisista keskuksista. Nganasanit ovat periferiassa suhteessa Taimyryn keskukseen. Heillä ei ole määräämisoikeuksia omilla maillaan eikä heidän ääntään kuulu piirihallinnossa. Heidän asuinpaikoiltaan puuttuvat peruspalvelut.

Maantieteellisesti nganasanit ovat periferian periferiassa. Maantieteellinen tila on lähtemättömästi mukana arktisen kansan elämässä ja

siinä kohtelussa, mitä se saa muilta. Alue, jolla arktinen kansa asuu, on vaikea saavuttaa ja ulkopuolisen on siihen vaikea sopeutua. Samalla aikaa alue on rikas luonnonvarojen suhteen. Tämän vuoksi Taimyr on täynnä ”keskuksesta” tullutta väkeä. Paitsi maan rikkauksista, uudisasukkaiden virta johtuu myös siitä, että periferiassa asuminen on keskuksen kannalta niin vaikeaa ja hankalaa, että se ansaitsee erillisen korvauksen. Keskuksen toiminta on ollut Taimyrilla niin rajua, ettei alkuperäisväestölle ole jäänyt tilaa omalla maanperällänsä.

Tieteellisenä mallina keskus-periferia ei kuitenkaan tuo uutta alkuperäiskansan elämää koskeviin selityksiin, eikä auta analyysia eteenpäin tästä näkökulmasta, sillä se ei ole tutkittavan kansan oma näkökulma. Nganasanit eivät voi hyväksyä, että he asuvat periferiassa, koska he eivät osaa asua missään muualla, ja jos jokin on heille periferiaa, niin se on Moskova.

Poliittisen vallan keskittyminen keskuksen vie kuitenkin alkuperäisväestöltä viimeisetkin mahdollisuudet vaatia oikeuksiaan. Toisaalta vahva alkuperäisväestö voi pitää pintansa ja muuttaa periferian keskuksiksi, kuten on tapahtunut Sahan tasavallassa. Tällainen läpimurto edellyttää kuitenkin, että alueella on hallinnollinen valta, joka puuttuu Taimyrin niemimaalta. Tämän vuoksi joidenkin antropologien ja semiootikkojen ennustama näkökulma periferian kulttuurisesta läpimurrosta ja muuttumisesta keskuksiksi ei toteudu.

Artikkelissa käsittelemilläni kielenkäyttöalueilla nganasania ei käytetä kuin tuhoutuneessa ja tuhoutuvassa elinkeinoelämässä. Kieltä ei kannata puhua eikä opettaa lapsille, jos kielellä ei voi mitään elämässä saavuttaa. Tämä muokkaa kieleen liittyviä motivaatioita. Nganasanien elinkeinon ja vaelluselämäntavan tuhoaminen ja lasten väkinäinen erottaminen perheestä ja perinteisestä elinympäristöstä olivat kaksi iskuja, joiden seurauksista vähälukuinen arktinen kansa ei voinut enää toipua. Vähäinen lukumäärä tekee arktisesta kansasta erityisen herkän kaikille ulkopuolisille vaikutuksille.

Arktinen kansa on jäänyt luonnonvarojen tavoittelevien määrätietoisten uudisasukkaiden jalkoihin. Kansaa on kadottanut elämäntapansa ja suhteen entiseen elinympäristöönsä, kulttuurinsa ja kieleensä. Kansaa laimenee ja sulautuu muuttajiin ja naapureihin. Maailmanlaajuisesta verkostosta voisi kuitenkin olla apua. Internetiin voi kenties simuloida kansan entisen elämän, avata kieliaineistot, käynnistää interaktiivisia kielioppaita ja online-pelejä nganasaniksi. Viimeiset nganasanit ihastuvat omaan vanhanaikaiseen kuvaansa ja ryhtyvät opettelemaan kieltä, muu maailma huomaa pienen kansan internetissä ja tukee sen yrityksiä palauttaa oma identiteettinsä ja omia maitaan perinteiseen käyttöön, saamelaiset lahjoittavat nganasaneille poroja, Norilsgaz ja Nornikel vapauttavat ja puhdistavat porojen vaellusreititj... Utopiaa?

Viitteet

- 1 Tutkimustani ovat rahoittaneet Suomen Akatemia, Koneen Säätiö ja Lennart Meren muistorahasto. Kiitän kahta referee-lausunnon antajaa syvistä ja asiantuntevista kommentteista. Olen itse vastuussa työni mahdollisista epäkohdista ja virheistä.
- 2 Sana ”tundra” lainautui venäjään kildinin saamen kielestä. Kildinin saameksi *tūndar* tarkoittaa puutonta tunturia ja tunturialuetta. Sen venäläistynyt asu lainautui moneen kieleen, muun

muassa suomeen *tundra*-muotoisena, vaikka suomen *tunturi*- ja *tanner*-sanoilla sekä pohjoissaamen *duoddar*-sanalla on mahdollisesti yhteinen kantasuomalainen alkumuoto. (Vrt. kuitenkin SSA 3: 326–327.)

- 3 Glottologissa (<http://glottolog.org/resource/language/id/komi1268>) käytetään nimeä Yazva-Komi ja se luokitetaan syrjäänien alaryhmäksi. Tämän kieliryhmän tutkijat ja kenttälingvistit kuitenkin käyttävät nimeä asussa izva-Komi

- (esim. Blokland et al. 2015)
- 4 Uralilaisten kolmikielisten paikkakuntien tarkentamisesta olen kiitollinen Jegor Kaškinille henkilökohtaisista keskusteluista.
 - 5 Nimi johtuu arkeologisesta *Vož-Paj* -nimisestä asutuksesta.
 - 6 Vrt. pohjoissaamen sanan *eana*, ”maa”, genetiivi on *eatna-n* (Sammallahti 1998, 241)
 - 7 Tundraenesisit kutsuvat itseään nimellä *somatu*, jonka nganasanit antoivat tundraenetsien yhdelle suvulle (nganasaniksi *səmaʔtu*).
 - 8 Yksi siteeratuista kertomuksista on Miša Danielin nauhoittama kertomus, joka kuuluu Marina Brykinan ja Valentin Gusevin kokoamaan aineistoon. Kaksi muuta kertomusta ovat omia nauhoitteitani Taimyriellä.
 - 9 Yhtäältä kartassa näkyvät neuvostoajan kaupungit Dudinka ja Norilsk sekä kolme kylää, joihin pohjoisesta etelään ennen vaeltaneet nganasanit siirrettiin 1960-luvulla. Toisaalta kartalla on joukko naapurikansallisuuksia, joiden kanssa nganasanit olivat tekemisissä 1800-luvun alussa ja aiemmin. Arktiset väestöt taivalsivat talvisin suunnattomia matkoja muun muassa tehdessään kauppaa ja etsiessään puolisoita, joten pitkät välimatkat eivät estäneet vuorovaikutusta. (Dolgaanit olivat kansana vasta syntymässä.)
 - 10 Internetsivulta ”Putinille kysymys” (12.10.2016) löysin tätä koskevan viestin ja kysymyksen. Viesti oli se, että koulu paloi, alakoululaiset opiskelevat ruokalassa ja yläkoululaiset on sijoitettu Dudinkan sisäoppilaitokseen. Kysymys oli: Voidaanko vaikuttaa siihen, että uuden koulun rakentaminen alkaisi? Vastausta ei ole vielä kuulunut.
 - 11 Myös Evenkijski-piiri on nykyään Krasnojarskin alueen hallinnollinen osa.
 - 12 Sakhan kielellä on korkea asema tasavallassa ja sitä käytetään myös tiedotusvälineissä. Koska virallinen kieli on venäjä, ei tässä yhteydessä voi puhua tasapainoisesta kaksikielisyydestä (vrt. Grenoble & Whaley 2006, 7–11). Tästä huolimatta sakhan kieli on ehkä elinvoimaisin Venäjän federaation olosuhteissa.
 - 13 Kerron nimenomaan Novajasta, koska tutkijat ovat käyneet siellä ani harvoin ja olen ainoa siellä käynyt ulkomaalainen lingvisti.

Lähteet

- Agnew, John A. (1982), *Sociologizing the Geographical Imagination: Spacial Concepts in the World-System Perspective*. 1: 2, 159–166.
- Ahmetova, Anna Valinurovna (2013), *Vlast i etnos: sotsialnaja politika Sovetskogo gosudarstva v otnošenii korenyh malotšislennyh narodov Dalnego Vostoka*. Vladivostok: Dalnauka.
- Akademik = *Slovari i Entsiklopedii*. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/935018>.
- Alenius, Kari & Fält, Olavi K. (2014) (toim.), *Keskus ja periferia muuttuvassa maailmassa*. *Studia Historica Septentrionalia* 70. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen Yhdistys ry.
- Androsova, S. I. (1997), *Dolganski jazyk. – Jazyki mira. Tjurkskie jazyki*. Red. E. R. Tenišev. Moskva–St.Peterburg: Rossijskaja Akademiija Nauk, 235–241.
- Appadurai, Arjun (1986), *Theory in Anthropology: Center and Periphery. – Comparative Studies in Society and History* 28: 2, 356–361
- Blokland, Rogier, Fedina, Marina, Gerstenberger, Ciprian & Partanen, Niko (2015), *Language Documentation Meets Language Technology*. Proceedings of the 1st International Workshop in Computational Linguistics for Uralic Languages (IWCLUL 2015), 8-18. 13.11.2016. <http://dx.doi.org/10.7557/scs.2015.2>.
- Dolgiĥ, Boris O. (1952), *Proišhoždenie nganasan. – Sibirski etnografitsjeski sbornik*. Tom. 1. Moskva–Leningrad: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 5–87.
- Encyclopedia 2010 = *The Routledge Linguistics*

- Encyclopedia*. Kirsten Malmkjaer (toim.). London: Routledge.
- Gening, Vladimir F. (1970), *Etnitišeski protsess v pervobytnosti*. Sverdlovsk: Izdatelstvo Ural'skogo universiteta.
- Gratševa, G. (1983), *Traditsionnoe mirovozzrenie ohotnikov Taimyra*. Leningrad: Izdatelstvo nauka.
- Hajdú, Peter (1985), *Uralskie jazyki i narody*. Moskva: Progress.
- Hayter, Roger, Barnes, Trevor J. & Bradshaw, Michael J. (2003), Relocating Resource Peripheries to the Core of Economic Geography's Theorizing: Rationale and Agenda. – *Area* 35: 1, 15–23.
- Helimski, Eugen (1982), *Drevneišie vengersko-samodijskie paralleli*. Moskva: Nauka.
- Helimski, Eugen (1998), Samojedit ja shamanismi. Viisi luentoa samojedeista, shamanismista ja uralilaisista kulttuurista. Suomennos ja toimitus: Larisa Leisiö & Timo Leisiö. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Helimski, Eugen (2000), Samodijskaja lingvistitšeskaja rekonstruksija i praistorija samodijtsev. – *Komparativistika, uralistika: Lektsii i stati*. Red. Eugen Helimski, Moskva: Jazyki Russkoi Kultury, 13–25.
- Hlobystin, Leonid P. (1972), Problemy sotsiologii neolita Severnoi Evrazii. – *Ohotniki, sobirатели, rybolovy: problemy sotsialno-ekonomičeskikh otnošenii v dozelmedel'tšeskom obščestve*. Red. A. M. Rešetov, Leningrad: Institut etnografii im. N. N. Mikluho-Maklaja, 26–42.
- Hlobystin, Leonid P. (1973), O drevnejšem naselenii Arktiki. – *Kratkie soobščeniija Instituta Arheologii Akademii nauk SSSR* 136, 11–16.
- Hlobystin, Leonid P. (1975a), Drevneišie bronzoliteištsiki Sibirskogo Zapoljarja. – *Noveišie otkrytija sovetskikh arheologov*. Kiev, 97–99.
- Hlobystin, Leonid P. (1975b), Pamjatniki Sibirskogo Zapoljaria i ih sootnošenie s kulturami taežnoj zony. – *Sootnošenie drevnih kultur Sibiris kulturami sopredelnyh territorii*, Red. Anatoli P. Derevjanko. Novosibirsk: Institut Istorii, Filologii i Filosofii Akademii Nauk SSSR, 100–110.
- Hlobystin, Leonid P. (1981), Proišhoždenie nganasan po arheologitšeskim dannym. – *Metodologičeskie aspekty arheologitšeskikh i etnografitšeskikh issledovanii v Zapadnoi Sibiri*. Toim. L. M. Pletneva. Tomsk: Izdatelstvo Tomskogo universiteta, 102–105.
- Honti, László (1998), Ugrilainen kantakieli – erheellinen vai reaalinen hypoteesi? – *Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 228, Helsinki.
- Hrono = *Povest vremennyh let*. Osa IV. Toimitus ja käännös Dmitri S. Lihatšev. <http://www.hrono.ru/dokum/1000dok/povest4.php>.
- Häkkinen, Jaakko (2009), Kantaauralin ajoitus ja paikannus: perustelut puntarissa. – *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 92: 9–56.
- Korhonen, Mikko (1981), *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kulonen, Ulla-Maija (2002), Kielitiede ja Suomen väestön juuret. – *Ennen, muinoin: miten menneisyyttämme tutkitaan*. Toim. Riho Grünthal. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 102–116.
- Lotman, Yuri (2005), On the Semiosphere. – *Sign Systems Studies* 33: 1, 205–231.
- Merriam-Webster = *Merriam-Webster Dictionaries 2015*. <http://www.merriam-webster.com/dictionary/periphery>.
- Peacock, James L. (2001), *The Anthropological Lens: Harsh Light, Soft Focus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Salminen, Tapani (2002), Problems in the Taxonomy of the Uralic Languages in the Light of Modern Comparative Studies. – *Lingvistitšeski bespredel: Sbornik statei k semidesjatiletiju A. I. Kuznecovoj*. Moskva: MGU, 44–55.
- Sammallahti, Pekka (1998), *The Saami Languages: An Introduction*. Käräsjoikka: Davvi girji.
- Šinkarjov, Leonid (1980), *Siperia. Historian hämäärästä tulevaisuuden haasteisiin*. Helsinki: Kansankulttuuri Oy.
- SSA 3 = *Suomen Sanojen alkuperä*. Osa 3. U.-M. Kulonen (toim.). Jyväskylä: Gummerus.
- Suomisanakirja = *Suomisanakirja 2015: Sivistyssanakirja*. <http://www.suomisanakirja.fi/periferia>.
- Trubina, Elena (2014), Keskus ja periferia kasvun ja kehityksen välissä. – *Idäntutkimus* 3, 25–33.
- Tšernetsov, Valeri N. (1971), *Naskalnye izobraženiija Urala*. Moskva: Nauka.
- Vahtin, Nikolai B. (2001), Uslovija jazykovogo sdviga. – *Vestnik molodyh utšenyh. Serija: Filologičeskie nauki* 1, 11–16.
- Vahtin, Nikolai B. (1993), *Korennoe naselenie Krainego Severa Rossijskoi Federatsii*. Sankt-Peterburg: Izdatelstvo Evropeiskogo Doma.
- Vasiljev, V. I. (1976), *Problemy etnogeneza i etniheskoi istorii narodov Severa*. http://journal.iea.ras.ru/archive/1970s/1977/1977_4_Vasilev.pdf 14.10.2016
- Vasiljev, V. I. (1980), Problema etnogeneza severnosamodijskikh narodov. – *Etnogenez narodov Severa*. Red. I. S. Gurviš. Moskva: Nauka, 41–67.